

שדפנותיו עבים. אבל בהובלילא שדופנו דק כל נקב מטריפה.

אמר רבא בר יוסף: אף אני אומר דבר נוסף שנתחלף שמו: בבל נקראת עתה בורסיה, ואילו המקום שהיה קרוי בורסיה קרוי עתה בבל.

למאי נפקא מינה?

ב-ד2 **לגיטי נשים.**

דקיימא לן במסכת גיטין [ב א]: המביא גט מחוץ לארץ, צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. ואמרו בזה שם בגמרא שני טעמים: או משום שאין מצויין בארץ עדים לקיימו, ויש לחוש שמא יכפור בו הבעל, או משום שאין בקיאים בחוץ לארץ לכתוב את הגט לשמה כמבואר שם.

אולם המביא גט מארץ ישראל לחוץ לארץ אינו צריך לומר כן, משום דעולי רגלים מצויים להכיר חתימתו ולקיימו, ובארץ ישראל בקיאים לשמה.

ואמרו שם בגמרא [דף ו א], דבבל דינה כארץ ישראל לענין גיטין, לפי שהם תלמידי חכמים ובקיאים לכתוב את הגט לשמה, ובני

ישיבות מצויים לצאת משם ללמוד תורה בכל המקומות וממילא עדים מצויים לקיימו.

אבל בורסיה הוא מקום הסמוך לבבל, שאין שם בני תורה, ולכן המביא גט משם צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם. ועתה נתחלף שם, ולכן, המביא גט מבבל צריך לומר בפני נכתב. אבל המביא גט מבורסיה דינו כמביא מארץ ישראל.

מתניתין:

רבי ישמעאל אומר: כך הוא מנין ארבעת המינים: **שלושה הדפים ושתי ערבות, לולב אחד ואתרוג אחד.**

ושלושת ההדסים כשרים **אפילו היו שנים מהם קטומים, ורק אחד אינו קטום.**

[ובגמרא הקשו, ממה נפשך: אם קטומים כשרים, מדוע צריך שיהיה אחד מהם שלם, ואם קטומים פסולים, מדוע לא צריך שיהיו כולם שלמים?]

רבי טרפון אומר: **אפילו היו שלשתן קטומים כשרים.** וטעמו, משום דסבר שאין דין הדר נוהג בהדס, (88) שכן בתורה נאמר

לעיכובא, וראה בכל זה בילקוט מפרשים.

88. כן פירש רש"י, שנקטם ראשו כשר משום שאין דין הדר נוהג בהדסים. אבל הרמב"ן במלחמות כתב, שהטעם הוא משום שעליו חופין את עצו ואין הקטימה ניכרת, וממילא לא נתמעט הדרו, וכן כתב הרא"ש בשם רבינו ישעיה.

הראשונים נתקשו, היאך יתיישבו הדברים עם מה ששינו במתניתין לעיל לב ב, שאם

לה את שלושת הסימנים שמנה התנא בערבה אינה כשרה ללולב!?

ותירץ השפת אמת, שאין הכי נמי, מה שהכשירו ערבה זו למרות שהיא דומה למגל חידוש גדול הוא, אלא שלא לזה נתכוון אב"י, שהרי חידוש זה מפורש בברייתא, אלא ידעה הגמרא שאב"י בא לפשוט בזה ספק אחר שהיה לו לגבי חילפא גילא, ועל זה אמרו שפשיטא הוא. אמנם יש מן הפוסקים שכתבו ששלושת הסימנים הם לעיכובא, ויש שכתבו ששנים מהם

דין הדר רק לגבי אתרוג, וחכמים דרשו לרבות דין זה גם לגבי לולב שהוקש לאתרוג. אבל שאר מינים לא.

רבי עקיבא אומר: כשם שמביאים רק לולב אחד ואתרוג אחד, כך מביאין רק הדם אחד וערבה אחת.

גמרא:

תניא: רבי ישמעאל אומר: נאמר בתורה: "ולקחתם לכם פרי עץ הדר", לשון יחיד, משמע שדי באתרוג אחד,

וכמו כן גבי לולב כתיב: **כפת תמרים** לשון יחיד [אף שהמקרא הוא "כפות" לשון רבים מכל מקום הכתיב חסר], ומשמע שדי בלולב אחד.

אבל לגבי הדסים כתיב: "**ענף עץ עבת**", ומשמע, **שלשה**, שכך דרשו חכמים: ענף — אחד, עץ — שנים, עבות — שלושה.⁽⁸⁹⁾

ואילו לגבי ערבה כתיב: **ערבי נחל** לשון רבים, ומשמע **שתים**, שמיעוט רבים שנים.

וסבר רבי ישמעאל: **אפילו** היו **שנים** מהם **קטומים**, ורק אחד שאינו קטום כשרים.

רבי טרפון אומר: מנין ההדסים **שלשה**,

ואפילו היו שלשתן קטומים כשר.

רבי עקיבא אומר: כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדם אחד וערבה אחת.

אמר לו רבי אליעזר: יכול יהא אתרוג עמחן [עם שאר המינים] באגודה אחת, ולא כפי שאנו עושים שנוטלים אותו ביד השניה, ורק סומכים אותו לאגודה?

דוחה הגמרא: אמרת: וכי נאמר פרי עץ הדר וכפת תמרים, דמשמע שהווי"ו שב"וכפת תמרים" בא להוסיף על ענין הראשון, שיש לצרף את הלולב עם האתרוג? והלא לא נאמר אלא "כפת" בלא וי"ו, ומשום כך אין צריך לאגוד את הלולב עם האתרוג באגודה אחת.⁽⁹⁰⁾

אבל לגבי ההדסים כתיב "וענף עץ עבות", ובערבה כתיב: "וערבי נחל", שניהם בוי"ו, וללמדנו בא כי יש לאגוד את הלולב והדסים והערבות באגודה אחת.

ומנין שארבעת המינים מעכבין זה את זה, שאם לא היה ביכולתו ליקח אחד מהם אין מצוה בנטילת האחרים? תלמוד לומר "ולקחתם", דמשמע, שתהא לקיחה תמה [שלימה], בכל ארבעת המינים. שכך דרשו חכמים: "ולקחתם" — "ולקחת תם".

עתה שבה הגמרא לפרש דברי רבי

את עצו? וראה ערוך לנר.

90. וכתב החתם סופר: סוגיתנו סברה שלולב צריך אגד, ועל כן הוצרכו לדרוש שמכל מקום את האתרוג אינו צריך לאגוד עמהם. אבל לרבנן דלולב אין צריך אגד, הילפתא היא שאסור לאגוד את האתרוג עמהם. ונחלקו הפוסקים,

נקטם ראשו של הדס פסול? יש שלמדו שמחלוקת תנאים היא, ויש שכתבו לחלק בכמה אופנים, וראה בזה בילקוט מפרשים.

89. כן פירש רש"י. והקשו עליו התוספות: הרי פסוק זה נדרש לדרשא אחרת, שמכאן למדו לעיל לב ב שמצות לולב בהדס שענפיו חופין

השוו את המקח ואל תעלו את הדמים לאותם המבקשים מכם הדסים שלמים בדוקא, ואי לא משוויתו, דרישנא לכו כרבי טרפון המיקל, וסובר שאף קטומים כשרים, וממילא ימנעו הקונים מלהוסיף דמים כדי לרכוש את השלמים.

ומאי טעמא התרה בהם כך? אילימא משום דרבי טרפון מיקל בדין זה ומכשיר בשלושה קטומים, אם כן ולידרוש להו כרבי עקיבא, דהא איהו מיקל טפי, שלא הצריך אלא הדס אחד?!

מתרצת הגמרא: אפילו הכי רבי טרפון מיקל יותר, משום דתלתא קטומי, שכיחי. אבל חד ולא קטום כמו שהצריך רבי עקיבא, לא שכיח.

מתניתין:

אתרוג הגזול, והיבש (92) — פסול.

ישמעאל, שסבר כי אפילו היו שנים קטומים ורק אחד שלם יצא, ומקשה: ורבי ישמעאל מה טעמו, הרי מה נפשך: אי הדסים שלימין בעי — ליבעי נמי שיהיו כולהו שלמים, ואי לא בעי שיהיו שלימין, אם כן אפילו חד שלם נמי לא בעינן?!

מתרצת הגמרא: אמר ביראה אמר רבי אמני: חזר בו רבי ישמעאל מתחילת דבריו, שאמר שצריך שלושה הדסים, וסבר שדי בהדס אחד, (91) ולפיכך אמר שאם בא ליתן שלושה רשאי ליתן שנים מהם קטומים לפי שאינם נצרכים לעצם המצוה, ואפילו לא היו כלל יצא ידי חובתו. אבל אותו הדס הנצרך למצוה צריך שיהיה שלם משום "הדר".

אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבי טרפון, שהדסים קטומים כשרים, ואזדא שמואל לטעמיה. כלומר, מצינו שנהג שמואל הלכה למעשה כדבריו אלו.

דאמר להו שמואל להנהו דמוזבני אסא [למוכרי ההדסים]: אשוו זובינו. כלומר,

כשאגד אתרוג עמהם האם יצא ידי חובתו, וראה בזה בילקוט מפרשים.

91. כן פירשו רש"י, הר"ן והריטב"א. והוסיפו לבאר, כי מה שנתן שם את שני ההדסים האלו אף שאינם נצרכים לקיום המצוה הוא משום "זה אלי ואנוהו", ולזה אין חסרון בקטומים. [ומרש"י משמע שאפילו הידור מצוה אין בזה, אלא כוונת הגמרא שאם רצה נותן ואינו עובר משום בל תוסיף].

אבל המאירי במגן אבות כתב, שחזר בו רבי ישמעאל ממה שאמר שדי בקטומים, וסבר שכל השלושה צריך שיהיו שלימים. ואילו הראב"ד בהלכות לולב פירש להיפך, שלמסקנא סבר רבי

ישמעאל, שאפילו אם היו שלושתם קטומים כשר.

92. ובשיעור היבשות הפוסלת באתרוג, כתב הטור [סימן תרמח] בשם הראב"ד, כי מסברא נראה לדמותו לבשר בהמה, שכל שאינו מוציא לחלוחית על ידי דחיקתו או נעיצת סכין, הרי הוא כבשר מת ופסול למצוה. אלא שבדיקתו קשה, שהרי אם ינעץ בו סכין יחסרו ושוב אינו כשר למצוה. אך מכיון שאמרו שאם ניקב ולא חסר כל שהוא, אפילו היה הנקב מפולש כשר, יכול להעביר בו מחט ובתוכה חוט, שאם יש בו לחות יראה הדבר בחוט. וכן אחר שניקב אם יסחט אותו ויצא לחלוחית דרך הנקב הרי הוא

של אשרה ושל עיר הנדחת — פסול.

אתרוג של ערלה [שגדל בעץ תוך שלוש שנים לנטיעתו] — פסול. טעם הדבר יתפרש בגמרא.⁽⁹³⁾

אתרוג של תרומה טמאה פסול, לפי שאסור באכילה ולא מתקיים בו דין לכס. [וראה הערה].

של תרומה טהורה, לא יטול,⁽⁹⁴⁾ ואם נטל, כשר. לפי שמותר לאוכלו, וגם יש בו דין ממון, כמבואר בגמרא.

אתרוג של דמאי, דהיינו שלקחו מעם הארץ החשוד על המעשרות [כי אף שמדאורייתא מותר לאכול מפירותיהם, משום שרוב עמי הארץ מעשרים, מכל מקום גזרו חכמים שלא

לאוכלם בלא מעשר], בית שמאי פוסלין, משום שאסור באכילה ואינו "לכם", ובית הלל מכשירין, הואיל ולא גזרו חכמים דין דמאי על עניים, ויכול הוא להפקיר נכסיו ולאוכלו כשאר עניים, ודי בזה להחשב "לכם".

אתרוג של מעשר שני, בירושלים שמותר לאכול בה מעשר שני, לכתחילה לא יטול, וכמו שמצינו לעיל גבי תרומה טהורה, ומכל מקום אם נטל — כשר, כיון שיש בזה דין ממון ומותר באכילה.

אבל חוץ לירושלים, שאסור לאכלו, פסול, דכתיב "לכם", ומשמע, שיהיה ראוי לכם לכל צורכם.⁽⁹⁵⁾

עלתה חזוית [כמין אבעבועות דקות⁽⁹⁶⁾] על

כשר. ועיין מה שהקשה על זה הב"ח, ובילקוט מפרשים.

93. שנחלקו בזה אמוראי: חד אמר: משום שאין בה היתר אכילה, והתורה אמרה ולקחתם לכם — ומשמע שיהיה ראוי לכם לכל צרכיכם, וחד אמר: לפי שאין בה דין ממון, שאינו שווה פרוטה, ואינו שלו.

94. בטעם הדבר נחלקו בגמרא: חד אמר: משום שמכשירה לקבל טומאה, שכן מנהגם היה לשרות את ארבעת המינים במים כדי שלא יכמושו, וחד אמר: מפני שמפסיד את התרומה, שעל ידי משמוש הידים לא יהיה האתרוג ראוי למאכל.

95. כן כתב רש"י. אבל הר"ן כתב, שכיון שמעשר שני מותר באכילה בירושלים חשיב "לכם" בכל מקום, שהרי יכול הוא להעלותו

ולאוכלו בירושלים. ומה שנקט התנא "בירושלים", זהו לרבותא בעלמא, שאפילו בירושלים לכתחילה לא יטול.

ובכפות תמרם תמה על דברי רש"י, מדוע פסל חוץ לירושלים, מאי שנא מאתרוג של תרומה טהורה שאסור באכילה, ואפילו הכי יוצא בו ידי חובתו מחמת שיכול להאכילו לבן בתו כהן, שהרי מסברא נראה להיפך, שכן מעשר שני יכול לאכול בעצמו על ידי שיעלהו לירושלים, ותרומה יכול רק להאכיל לאדם אחר?!

ותירץ, שמעשר שני בגבולין אינו ראוי לשום אדם, ועל כן חשיב שאינו מותר באכילה כיון שמחוסר העלאה. אבל תרומה שעתה במקומה יכול להאכילה לאחד מאנשי ביתו הסמוכים על שולחנו, חשיב שיש בה היתר אכילה.

96. לשון רש"י. וברא"ש כתב, דהיינו דוקא אם היה בה ממש, שניכרת על ידי משמוש האתרוג. ומכל דברי הראשונים נראה שהוא כעין מום

יהודה פוסל. [ראה לעיל לא ב שנסתפקו בגמרא, האם הטעם הוא משום שאינו "הדר", או משום שלא נגמר גידולו].⁽¹⁰⁰⁾

שיעור אתרוג הקטן: רבי מאיר אומר: עד שיהיה כאגוז. אבל בפחות מזה פסול. רבי יהודה אומר: עד שיהיה כביצה.

ובאתרוג הגדול שיעורו: עד כדי שיאחו שנים בידו,⁽¹⁰¹⁾ אבל אם הוא כה גדול שאי אפשר ליטול שנים כמותו ביד אחת — פסול, דברי רבי יהודה.

ורבי יוסי אומר: אפילו אחד שיכול לאוחזו

רובו של אתרוג, או שנטלה פטמתו [ראש האתרוג], או שנקלף, או נסדק,⁽⁹⁷⁾ או אם ניקב ועל ידי כך נעשה חסר כל שהוא, פסול.⁽⁹⁸⁾

אבל אם עלתה חזוית רק על מיעוטו,⁽⁹⁹⁾ או שנטל עוקצו [זנבו] — החלק התחתון שמחובר בו אל העץ], או שניקב, ולא חסר על ידי כך אפילו כל שהוא, וכגון שתחב בו מחט והוציאה, כשר.

אתרוג הכושי שבא מארץ כוש ושחור הוא לגמרי, פסול.

והירוק ככרתי, רבי מאיר מכשיר, ורבי

דוקא כשעלתה ברובו ודאי שאם היתה במיעוטו לבד כשרה?!

מתרץ הריטב"א, שהתנא בא לרמוז לדברי הגמרא להלן לה ב, למסקנת הסוגיא, כי מה שהכשירו כשעלתה החזוית במיעוטו, הוא דוקא כשעלתה כולה במקום אחד. אבל אם עלתה בשנים או שלושה מקומות, אף שבצירוף כולם עדיין מיעוט היא — פסול, משום דהוי מנומר. וכך היא כוונת התנא: עלתה החזוית במיעוטו — כלומר, במיעוטו ממש, שלא היתה מפוזרת בכמה מקומות — כשר. [ובגדר דין מנומר נחלקו הראשונים, ויתבאר הדברים אי"ה במקומם].

100. ובגדר פסול ירוק והגוון הנצרך מעיקר הדין, ראה לעיל לא ב בהרחבה.

101. כך היא הגרסא בספרים לפנינו. ובר"ן כתב שאין זו הגרסא הנכונה, אלא העיקר כמו שנמצא במשניות ישנות: "ובגדול כדי שיאחו שניהם בידו אחת". והיינו, שיאחו את האתרוג והלולב ביד אחת. והטעם בזה הוא על פי המובא בריש פרקין, דאמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל,

שיש באתרוג. ובגדר הדברים, שיעור הפסול וטעמו, ראה ילקוט מפרשים.

97. להלן לו א פירש רש"י: נסדק — כדמצינו גבי גרירת של בהמה, שנסדק כולה שלא נשתיר בה חוליא למעלה וחוליא למטה. וכן כתבו שם התוספות, ששיעור סדק הפוסל הוא כשמהלך על פני כל האתרוג, וכן פסק שולחן ערוך [סימן תרמח סעיף ה]. אבל רמ"א כתב כי יש מחמירים לפסול בנסדק רובו, יובאו הדברים אי"ה במקומם.

98. כן פירש רש"י, שניקב וחסר כל שהוא אינם שני פסולים נפרדים — והיינו או שניקב ואפילו לא חסר, או חסר אפילו בלא ניקב, אלא דוקא כשניקב ונעשה על ידי כך חסר — פסול. [אמנם צריך עיון לפי זה, מדוע נקט ניקב, הרי מסברא נראה שאם נעשה חסר פסול הוא בכל גווני אפילו לא ניקב? וראה להלן לו א].

99. הקשה הריטב"א: מדוע הוצרך התנא לחזור ולכפול את דבריו, ולהכשיר כשעלתה החזוית על מיעוטו, הרי כבר מרישא שמעינן, כיון שפסל

בשתי ידיו — כשר. והיינו, שאין לו שיעור למעלה.

אלא היינו, עין שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה פלפלין. ובא הכתוב ללמדך, שהפלפלין חייבין בערלה. (102)

לז-ה א גמרא:

תנו רבנן: כתיב: "פרי עין הדר", ומשמע — עין שטעם עצו ופריו שוה. שכך דרשו: "פרי עץ" — העץ כמו הפרי — שטעמם שווה. הוי אומר זה אתרוג.

עוד למדנו מפסוק זה, שאין ארץ ישראל חסרה כלום, שנאמר [דברים ח ט]: "לא תחסר כל בה", ובא הפסוק "ונטעתם כל עץ" ללמדך, שאף הפלפלים בכלל "לא תחסר כל בה". (103)

מקשה הגמרא: מנין לך דהיינו דוקא אתרוג, ואימא היינו פלפלין, שאף בהם טעם העץ והפרי שווים?

ומכל מקום, מבואר בדבריו שטעם הפלפלין כטעם העץ, ואם כן אפשר שלזה נתוון הכתוב באומרו פרי עץ הדר?!

כדתניא: היה רבי מאיר אומר: ממשמע שנאמר [ויקרא יט כג]: "ונטעתם כל עץ", איני יודע שהוא עץ מאכל? מה תלמוד לומר עין מאכל?!

ומתרצת הגמרא: התם [כלומר, הטעם דפשיטא לן שאין כוונת הכתוב שמצות ארבעת המינים מתקיימת בפלפלין], משום דלא אפשר לקיים בהם מצות נטילה, דחיבי נעביד? אי ננקוט [ניטול] חדא [פלפל אחד

בערלה, ואם כן ודאי יש להם תורת אוכל? ותירצו, כאן ברטיבתא כאן ביבישתא. כלומר, כשהם לחים ראויים הם למאכל. אבל לאחר שנתיבשו אין להם תורת אוכל ופטור עליהם ביום הכיפורים. ולפי זה פירשו התוספות, שסברה הגמרא, כיון שאחר שיתיבשו אינם אוכל, אפשר שכבר מתחילת ברייתם לא נתחייבו בערלה, קא משמע לן.

וכיון שלעיתים נוטלים להיפך ועליו להפכן מיד ליד, צריך שיוכל לאחוז שניהם ביד אחת. "ורבי יוסי אמר: אפילו בשתי ידיו". כלומר, אפילו אינו יכול לאחוז שניהם ביד אחת, אלא הלולב ביד אחת והאתרוג בשניה, די בכך, ואין לחוש שמא יהפוך ידיו. ויתירה מזו, כיון שאין המינים מעכבים זה את זה, אפילו צריך לאחוז האתרוג בשתי ידיו — כשר.

103. בכפות תמרים תמה, כיון שדרש שהפלפלין חייבים בערלה מדוע הוצרך להוסיף מילי דאגדתא למימר שאין ארץ ישראל חסירה כלום, מה ענין זה לכאן?

ותירץ, דדרשה זו באה כתנא דמסייע לדרשה דריבוי פלפלין לענין ערלה, שהרי אם לא היו פלפלין גדלים בארץ ישראל לא היינו יכולים לרבות פלפלין לחיוב ערלה.

102. וקא משמע לן, דאף שהוא עץ נמוך אינו נחשב כירק. רש"י. ובתוספות הקשו, היכן מציינו שתלוי הדבר בגודלו של העץ, הרי כמה מיני עצים שפלים הם ואפילו הכי יש בהם דין ערלה?

ועל כן פירשו, על פי דברי הגמרא ביומא [פא ב]: כס [לשון כסס] פלפלין ביום הכיפורים פטור, משום שאינם חשובים מאכל. והקשו בגמרא, מהא דשנינו כאן שהפלפלין חייבים